

Diplomatická produkcia stolíc (a šľachty) v stredoveku

Mgr. Rastislav Luz
Katedra archívnictva a PVH FiF UK

Brno, 24.11.2017

Prečo stoličná diplomatika?

- 900 rokov existencie
- 30 000 zachovaných jednotlivín
- Previazanie s každou oblasťou života

Osnova prednášky

I. Stav bádania

II. Terminológia

III. Dejiny správy

- 1. Veľká Morava**
- 2. Štefan I.**
- 3. Patrimoniálny štát**
- 4. Premena hradsk. španstva na šľ. stolicu**
- 5. Šľachtická stolica**

IV. Diplomatika

- 1. Problém zaradenia písomností**
- 2. Počiatky produkcie**
- 3. Typy písomností**
- 4. Vznik písomností**
- 5. Skladba písomností**
- 6. Spečatenie**
- 7. Kvantita**
- 8. Národné jazyky**

I. Stav bádania - Slovensko

- **Stolice ako celok:**

Juraj Žudel

Stolice na Slovensku

- **Terminológia**

Leon Sokolovský

Grad – španstvo – stolica – župa (Príspevok k terminológii dejín správy).
In Slovenská archivistika

- **Konkrétne stolice** » » »

R. Marsina

Štúdie k Slovenskému diplomatáru
(Bratislava, Gemer, Hont, Nitra, Spiš, Šariš, Tekov, Trenčín, Zvolen)

J. Laczko

Vznik a vývoj župnej listiny do konca 15. storočia*

V. Nováková

Nitra, Tekov, Abov, Trenčín

F. Uličný

Zemplín

J. Steinhübel

Hont*

C. Matulay

Kongregačný protokol Zvolenskej župy 1506-1579*

R. Luz

Bratislava*

I. Stav bádania - Maďarsko

■ Archontológia

Attila Zsoldos

do 1301

Pál Engel

1301 – 1457

Norbert C. Tóth et al.

1458 – 1526

■ Edície

Richard Horváth

Tibor Neumann

Ferencz Piti

Norbert C. Tóth

Bereg, Győr, Sabolč,
Szatmár a Ugoča

I. Stav bádania

- Uhorsko
70 španstiev/stolíc – podrobne spracovaných 11
- Slovensko
18 španstiev/stolíc – podrobne spracovaných 6

II. Terminológia

Latinský názov	Poslovenčenie	Preklad (bez ohľadu na viacvýznamovosť)	Sokolovský
<i>comitatus</i>	komitát	župa, stolica	hradské španstvo šľachtická stolica
<i>comes</i>	komes	župan	hradský špán župan
<i>comes curialis</i>	podžupan	podžupan burggróf (M. Štefánik) dvorský (J. Šedivý)	dvorský špán
<i>vicecomes</i>	podžupan	podžupan	podžupan
<i>congregatio nobilium</i>	šľachtická kongregácia	stoličné zhromaždenie	kongregácia
	Ján Lukačka Ján Steinhübel		Leon Sokolovský

III. Dejiny správy

1. Veľká Morava (9. stor)

- Rozdielna úroveň sídiel → rozličný význam
- Súdny zákon pre laikov (*Zakon sudnyj ljudem*)
  - *grad* – vo význame „hradisko“ aj „územie“
- Po rozpade zánik sústavy, ale nie sídlisk a regiónov

III. Dejiny správy

2. Štefan I. (11. stor.)

- Využil vzor predošlej sústavy a rozšíril ho na celé územie
- Stanovil hranice obvodov (celá krajina)
- Spresnil povinnosti funkcionárov – zástupcovia kráľa (patrimónium)
- *comes* - člen kráľovej družiny
– tvoria *comitatus* →
comes castri → *comes comitatus*

III. Dejiny správy

3. Patrimoniálny štát (11. – 13. stor.)

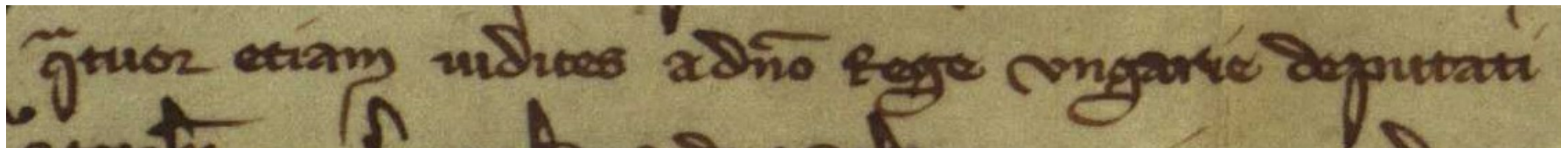
- Zač. 11. stor – asi 45 španstiev
- Rozširovanie hraníc, nárast obyvateľstva, nové hrady – 72 španstiev
- Sídлом je kráľovský hrad – vojenská sila, súdnictvo, hospodárstvo, cirkevné centrum
- Funkcionári – hradský špán, kráľovskí hradskí sudcovia a úradníci

Hradský špán (*comes*)

- Menovaný kráľom na určitý čas – plne mu podlieha – aj viac španstiev súčasne
- Kompetencie
  - a) vojensko-veliteľské (*agmen* - voj)
  - b) sudcovské
  - c) hospodárske
  - d) správa španstva – najvyšší úradník
  - e) ochrana cirkvi

Kráľovskí hradskí sudcovia (*iudices*)

- *iudices regis, iudices a domino rege deputati, ...*
- 2 – 4 v každom španstve
- do 11. st. podliehajú kráľovi, potom špánovi
- každý mal svoj obvod *terminus* (?)

quor etiam iudices a dno rege ungarie deputati

Španskí úradníci

- I. dvorský špán (*curialis comes*) – najmä súdnictvo a zastupovanie v neprítomnosti
  - II. hradský veliteľ (*dux exercitus*) – aj sudca pre vojakov
  - III. hradský kastelán (*castelanus*) – aj sudca pre obyvateľov hradu a podhradia
- + pristavovia/pristaldi, poslovia, výbercovia daní a poplatkov (colníci, zmenárnici, ...)

III. Dejiny správy

4. Premena h. španstva na š. stolicu

- rozpad patrimonialneho štátu → štát feudálnej rozdrobenosti
- 13. stor – nárast počtu sporov pred palatínskymi súdmi – zapojenie miestnej šľachty → voľba prísediacich
- 1232 – španstvo Zala – autonómny šľachtický súd (bez palatína)
- 1267 – súdne dni v Belehrade – 2 až 3 zástupcovia za španstvo

III. Dejiny správy

4. Premena h. španstva na š. stolicu

- prelom 13./14. stor – špán zastupuje kráľa + šľachta sama spravuje súdnictvo
- hradský špán (*comes*) – prostredník medzi kráľom a šľachtou → stoličný župan (*comes*)
- 1290 – povinná účasť slúžnych na súdoch
- Doba premeny rôzna
(Nitra 1317, Tekov 1321, BA 1323, Abov 1324)

III. Dejiny správy

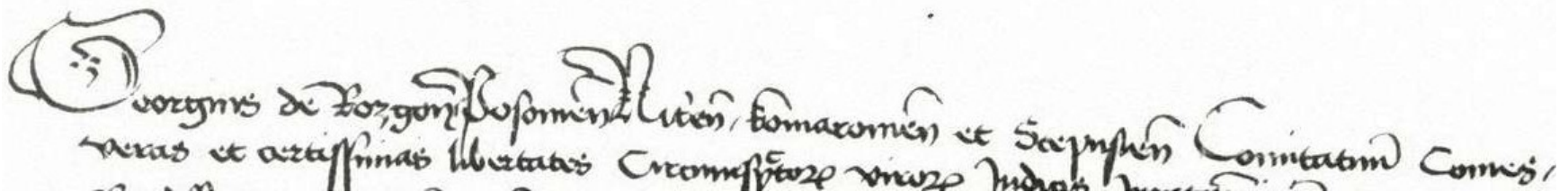
5. Šľachtická stolica

Kompetencie:

- Súdnictvo – úplná autonómia – voľba sudcov
- slúžni (*iud. regis* – *iudices nobilium/iudlium*) –
vznik *sedrie* (*sedes iudiciaria*)
- Vojenstvo – branná povinnosť šľachty,
bandériá
- Hospodárstvo – evidencia a výber portálnej
dane pre kráľa

Župan (comes)

- Menuje a odvoláva panovník – majetky v stolici
- Zastupuje kráľa vs. obrana práv stolice/šľachty (!!!) , správa daní a príjmov
- Často viac funkcií:

Georgius de Burgonia, Bosonie, Lucei, Comacini et Sacriphe Comitatuum Comes,
veras et certissimas libertates Commensurato vices Indiarum

→ mimo reálneho života stolice

Stoličné zhromaždenia

- *Congregatio nobilium, congregatio comitatus*
- Voľba funkcionárov, obrana, dane, práva šľachty, správa ver. vecí, kontrola účtov, štatúty

Rok	Mesiac	Miesto konania
1323	máj	Hrnčiarovce
1323	jún	Hrnčiarovce ¹¹²
1327	jún	Šamorín ¹¹³
1328	jún	Hrnčiarovce ¹¹⁴
1333	november december	Hrnčiarovce ¹¹⁵
1334	máj	Lehnice ¹¹⁶
1346	február	neuvedené ¹¹⁷
1355	november	Bratislava ¹¹⁸

Podžupan

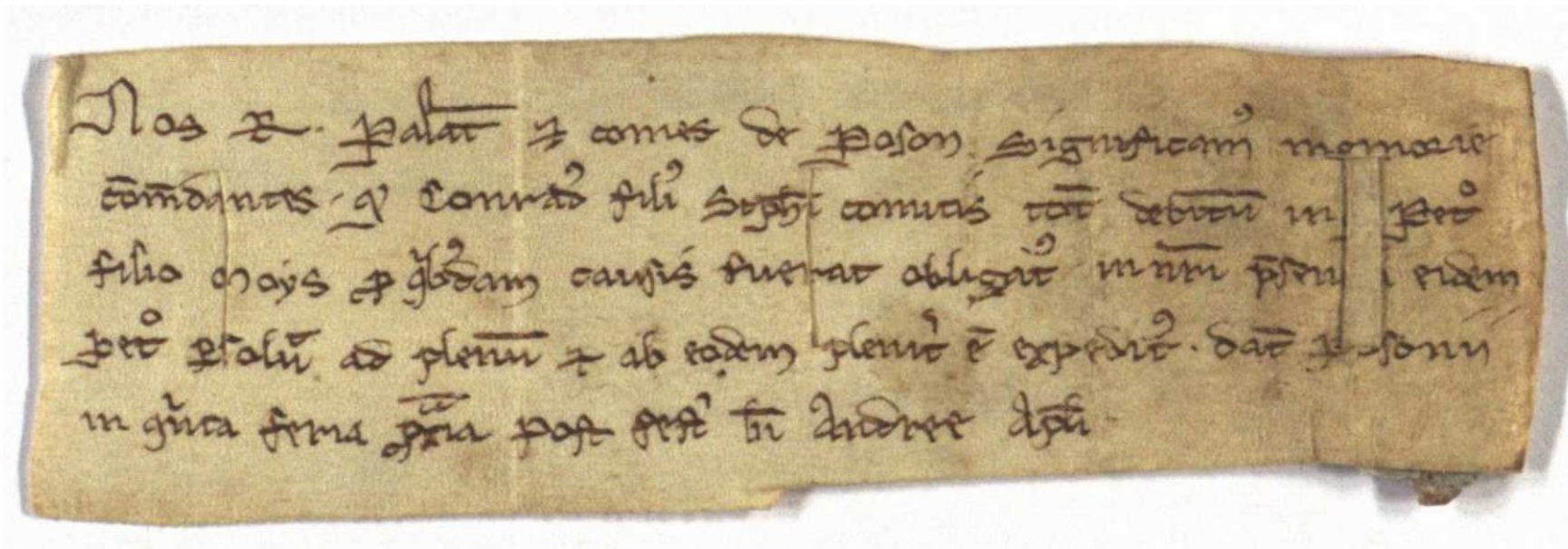
- *Viccomes*
- 14. stor. menuje župan
- 15. stor. menuje župan ale prisahá kongregácii
- 15./16. stor. – župan menuje 3 kandidátov, kongregácia volí
- Predsedá stoličnému súdu, dozerá na aparát, kontrola plnenia nariadení, komunikuje so županom

Služni

- *Iudices nobilium*
- Výkon súdnej kompetencie, súpis a výber daní
- Vo veľkých stoliciach aj podslužni (*viceiudices nobilium*)

IV. Diplomatika

1. Problém zaradenia písomností

„Z titulu ktorej funkcie vznikla písomnosť?“
a niekedy aj „Je písomnosť úradná alebo súkromná?“

→ čo patrí do analýzy???

IV. Diplomatika

2. Počiatky produkcie

- Po roku 1200 – listina má prednosť pred ústnym svedectvom

1208 – Nitra

1238 – Bratislava

1239 – Hont

1241 – Trenčín

1244 – Gemer

1246 – Tekov, Zvolen

1249 – Šariš

1256 – Spiš

IV. Diplomatieka

3. Typy písomností

- Diplomatické kategórie:

Listiny	√
Mandáty	√
Listy	√
Protokoly	√ (1)
Účtovné písomnosti	X

IV. Diplomatika

3. Typy písomností

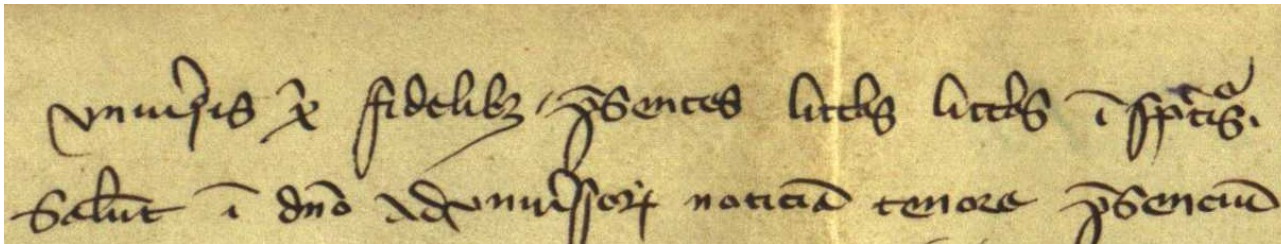
- Súdne (...)
- Ochranné – svetské aj cirkevné osoby (*lit. protectionales*)
- Donačné (*lit. donationales*)
- Potvrdzujúce výkon privilégia (*lit. affirmatoriae*)
- Majetkovoprávne
  1. *lit. venditionales, concambiales, divisionales*
  2. *lit. obligatoriae*
  3. *quitantiae*
- Relácie

IV. Diplomatika

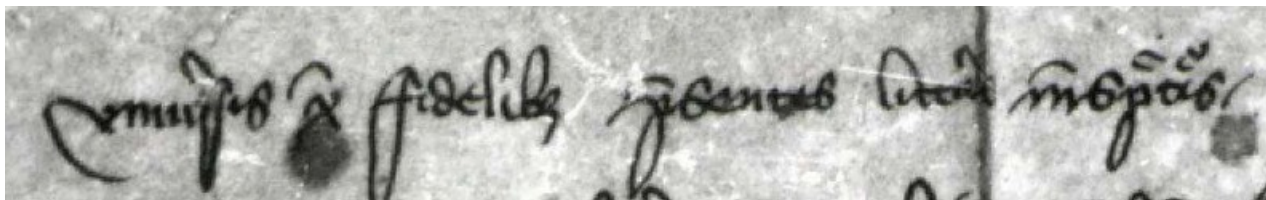
4. Vznik písomností

- Prijímateľské vyhotovenia
- Absencia notárov – služby hodnov. miest

BA špán Matúš (1293, adresované mestu BA)

BA kapitula (1292)

IV. Diplomatika

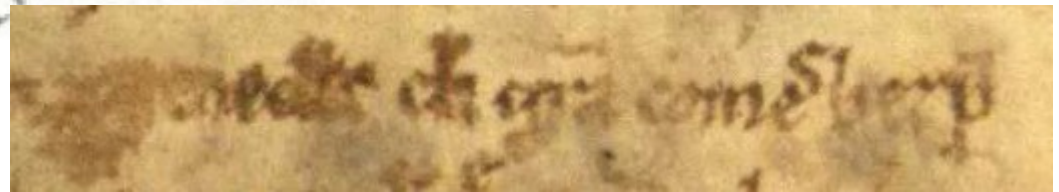
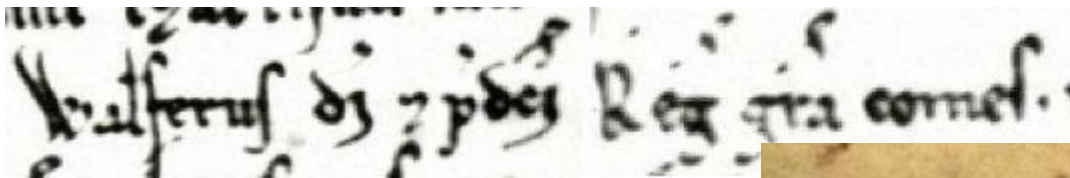
4. Vznik písomností

- Pol. 13. stor. – notári špánov ak sú aj v inej funkcii alebo aj súkromní notári
- Koniec 13. stor. – BA – notár dvorského špána
- Od zač. 14. storočia aj menovite známi notári + trvalejšia zhoda pisárskych rúk

IV. Diplomatika

5. Skladba písomností

- Intitulácia – *N. comes de ...*, *N. comes ...-ensis*
príp. devočná formulka, vyššia + nižšia funkcia

- Adresa – prevažne všeobecná (mandát konkrétna)
- Promulgácia – bežná
- Arenga – len veľmi dôležité listiny

IV. Diplomacia

5. Skladba listín

- Koroborácia – asi 50% listín, väčšinou všeobecná
- Eschatokol
  - len datovanie (len rok, deň a rok, len deň)
  - miesto vydania asi 50% listín

IV. Diplomatika

6. Spečatenie

- 13. storočie - pečatí len špán
- Od 14. storočia rôzne kombinácie
- Celý stredovek bez spoločnej úradnej pečate

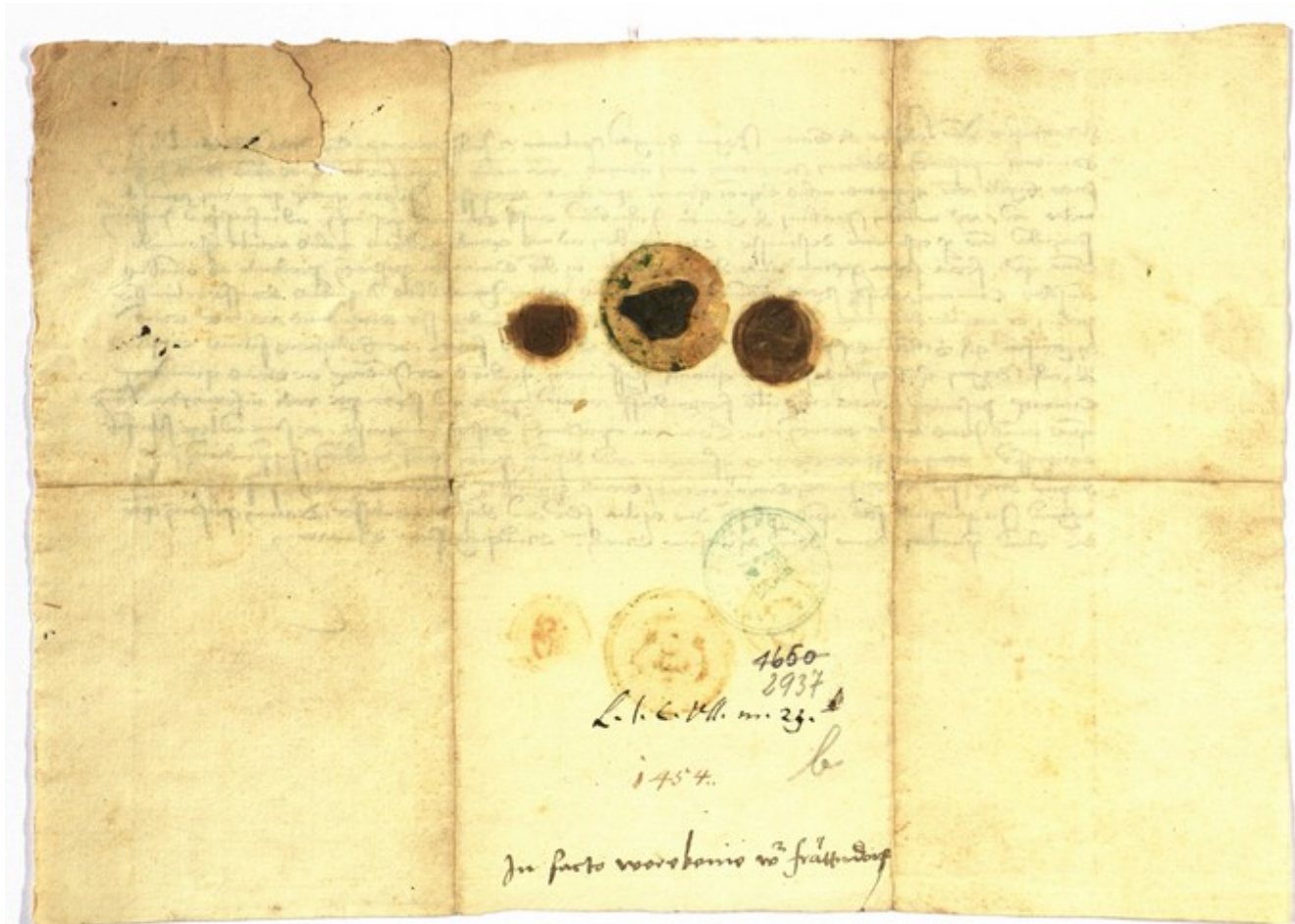
IV. Diplomatika

6. Spečatenie

IV. Diplomatika

6. Spečatenie

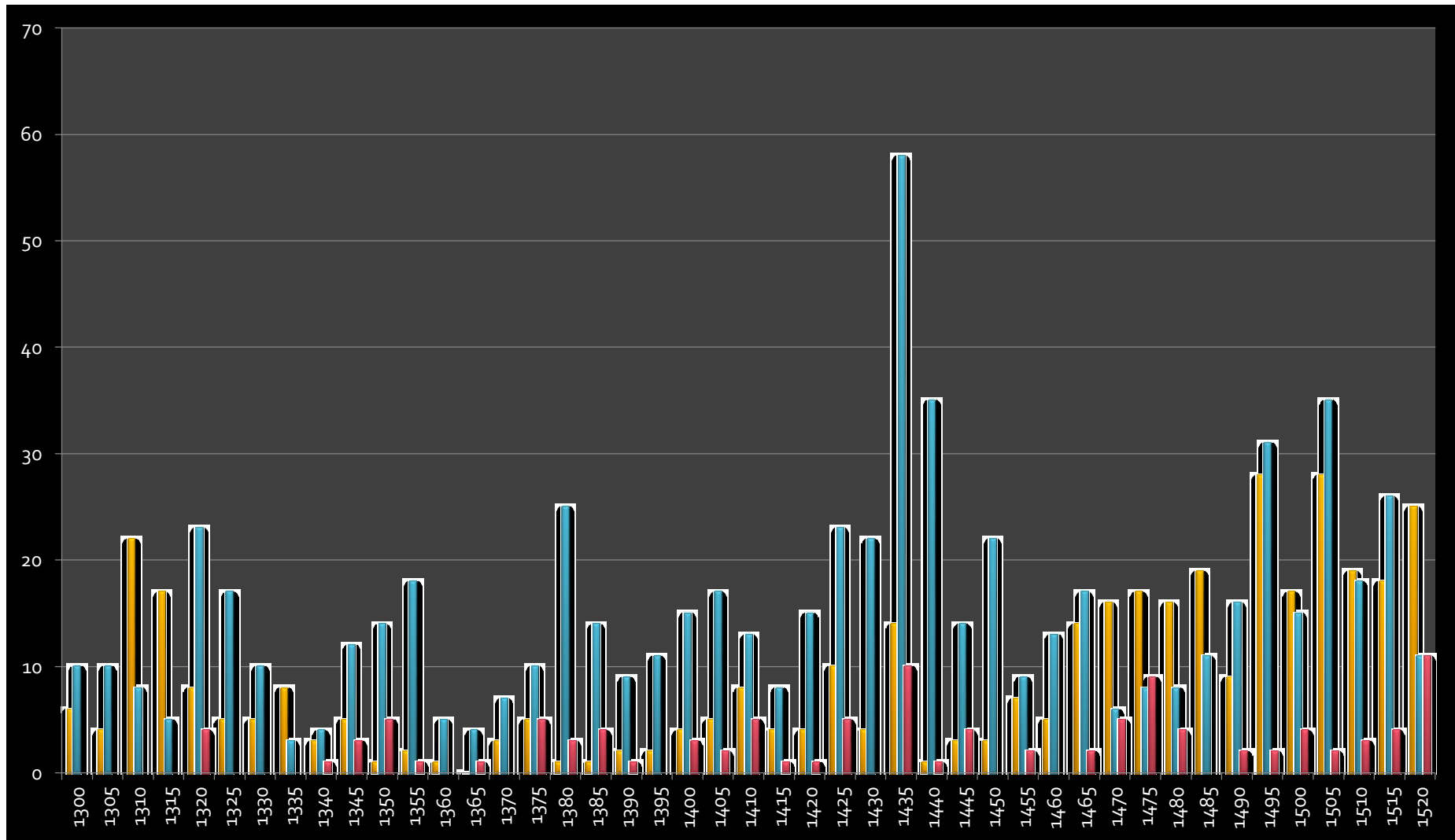

IV. Diplomatika

7. Kvantita

- Spolu asi 30 000 jednotlivín
- Tekov 117
- Nitra 217
- Abov 413
- Bratislava 760

Abov, Bratislava, Tekov

IV. Diplomacia

8. Národné jazyky

- V uhorských písomnostiach
Nemčina – 1319 mestá, 1380-te roky kráľ
Čeština, slovakizovaná čeština – pol. 15. stor.
Maďarčina – okolo 1500
- V stoličných písomnostiach
Nemčina – 1434 BA →
34/760 jednotlivín = 4,5%
34/365 jednotlivín = 9,3%

IV. Diplomatie

8. Národné jazyky

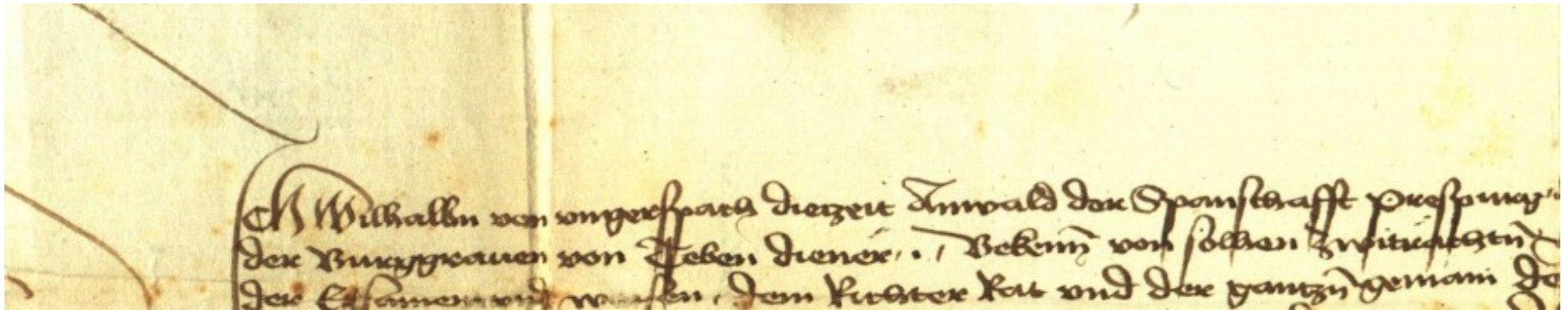
1434 IV 12
?

In dem fruchtigen und weissen pruder und liben freunt. Als ich waarmole
mit ein edel und weisheit geredet hab von de ffischer they gesessen.
zu preffend. Nu weist das heut bei mir gebeset sind etlich edel und
der behut, und dardlag sich also, wie di abgenay fischer farn mit wey
geug, naw andern wasser und habn gemenschafft mit den feint
mit hauff vn mit effen und mit trinck, das liben pruder und liben freunt
fruchtig ein und lat das erfarn bei gebeset spech und hnt, als in dem
altes drentlich getan hat und tut an vnsen gnadigen hnt und an der
Stat (wen es magt ein pöser und ein snöder mensch vb ein leichtes
gut ein gangen hat und ein stat vrotz, der soliche gemenschafft solt
habn mit den hnt, da got d almechtig ffur sey, vb das sol hab ich dankt
altes edel auf so schritt und auch mein duren, wo si solich schadlich
leut begrafft, si solt si in das wasser weffn, woist auch ffurbar das di
hnt sind in dem hnt und mein pruder d pöserhoff von dila janns vo
poren mit andern laubhert sind auf seu gegenburtig gegogen. So sol
abgenay heut von Chazottens mein liben pruder hnt Stefan Brinney
Geficht zu Chazottens am azantag noch syfericodid den duns auß zu duns

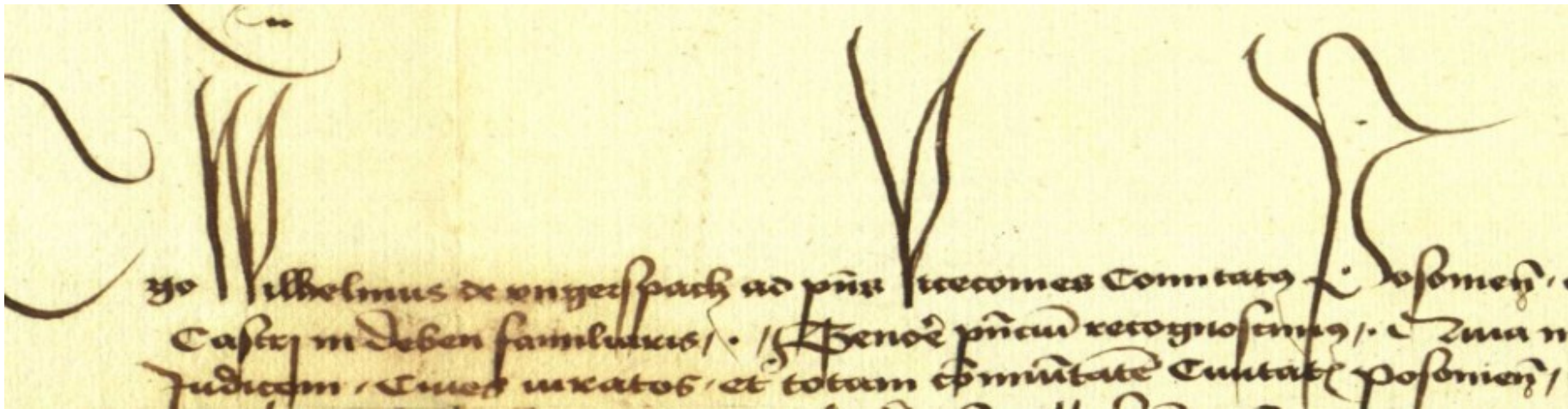
Jung von Koggen
zu preffend Hauptman

IV. Diplomatika

8. Národné jazyky

Ich Wilhalm von Engerspach diezeit Inwald der Spornstafft Poespung
der Burggrauen von Tehen diener. Bekem von solchen Inwiltigen
der Eltsamen und wassen. Dem Kustere Kuz und der ganzigenemam De

Yo Wilhelmus de Engerspach ad pñi Trecomen Comitat. Posmen
Caster in Tehen familiaris. / Heno pñci recognoscimus. / Quia n
Judicem. Cues uicatos et totam comitate Cuitat Posmen

1458 III 16

BA podžupan Viliam Engerspach a devínsky kastelán Ján Németh svedčia, že podľa dohody medzi mestom BA a Václavom z Rachmanova boli určení znalci ...

- Ďakujem za pozornosť